

Демократичні цінності сучасної держави

Особливістю становлення демократії в Україні є те, у ній все ще спостерігається вплив тоталітарної правової культури на значну частину населення, що зумовлено перебуванням України в складі СРСР. Водночас, і на це звертають увагу науковці, демократизація політичного режиму – це комплексний та історично довготривалий процес, що залежить від ступеня ментальної готовності народу до здійснення демократичних процедур [1, с. 403].

Таке явище, як демократія, являє собою суспільну, політичну та правову цінність. Даній проблематиці в юридичній науці, здавалось би, приділено чимало уваги. Поза тим, бракує досліджень демократії через призму її ціннісних аспектів, таких, як права і свободи людини, верховенство права, мораль, рівність, справедливість, правова культура тощо.

Переважно питання демократії широко представлені у філософській та політологічній науковій літературі. Так, філософськими засадами дослідження демократії стали ідеї Арістотеля, Платона, Ж.-Ж. Руссо, Ш.-Л. Монтеск'є, Цицерона тощо. Серед вітчизняних дослідників значний внесок у формування теорії демократії зробили С. Головатий, В. Забігайло, А. Заєць, М. Козюбра, А. Колодій, Н. Оніщенко, М. Оніщук, О. Петришин, П. Рабінович, В. Селіванов та ін.

Говорячи про демократичні цінності, варто зазначити, що загальне їх розуміння можна відшукати у філософських джерелах. Так, у філософії права серед найпоширеніших цінностей називають справедливість, рівність, свободу, людську гідність, природні невід'ємні права людини, практичну розумність, здоровий глузд тощо. Ідеї свободи, рівності та справедливості є фундаментальними ідеями-принципами для права. Задекларовані як основні постулати кожної правової системи, вони набувають специфічного змістовного забарвлення в різні історичні епохи [3, с. 171].

Розуміння демократії не зводиться лише до форми держави, демократія, є багатоплановою категорією, яка виражає здійснення народовладдя передусім через рівність громадян, систему їх конституційних прав і свобод тощо [2, с. 16]. Тобто, ціннісний зміст такого явища, як демократія, безпосередньо пов'язаний з правовими цінностями.

О. Львова, досліджуючи ціннісні орієнтації у праві, виокремлює серед них такі: природне розуміння права, верховенство права, невідчужувані права і свободи людини, свобода і рівність, справедливість, мораль та релігію як ціннісний соціальний регулятор [5].

Зазначені категорії, на нашу думку, мають бути мірилом демократичного суспільства і справжнього права.

Вітчизняна академік Н. Оніщенко пише про так зване *демократичне право*, тобто право, яке передусім є виразником інтересів народу або, принаймні, його більшої частини; виражає інтереси відповідних соціумів, захищає права, свободи та законні інтереси представників цих соціумів. Демократичне право має бути взірцем свободи, зосередженням справедливості, гарантом рівності прав на самореалізацію, захистом від агресії держави [7, с. 141–142].

Виходячи із цього ми можемо стверджувати, що демократичні цінності закладаються передусім у *правах людини*, які мають захищатися як пріоритет у демократичній, правовій державі. Однак і права людини виходять із усвідомлення певних цінностей, а яких будується право і, відповідно, демократія.

Демократія як явище з огляду на її ціннісно-правову спрямованість, на розуміння її як ідеального устрою державного і суспільного життя, що обумовлене правом, є частиною правової дійсності і потребує використання сучасних, оновлених методологічних засобів і принципів її дослідження [4, с. 21].

Досвід розвинутих держав свідчить, що стабільність демократії залежить від дотримання суспільством та державою базових демократичних цінностей. На розвиток демократії безпосередньо впливає правове середовище, правова культура, традиція, менталітет народу, розуміння права тощо. М. Оніщук наголошує, що ідеї та ідеали демократії традиційно належать до найбільш шанованих загальнолюдських цінностей. Індекс привабливості тієї чи іншої держави для життєдіяльності людини вже з кінця минулого століття визначається не лише з огляду на соціально-економічні показники її розвитку, досконалість її національного законодавства тощо, а й з урахуванням рівня розвитку демократичних інститутів цієї держави [8, с. 11].

Т. Полякова вказує, що демократією є передусім система ретельно підготовлених і суворо дотримуваних законів, що регламентують усі сфери життя держави, гарантують права й обов'язки громадян [10, с. 36].

Отже, розвиток і зміцнення демократичної, соціальної, правової держави неможливе без утвердження прав і свобод людини. Існування прав і свобод людини ставить на порядок денний питання про їх гарантування, що виступає своєрідним зовнішнім методом обмеження влади, яка завжди прагне до саморозширення і посилення своєї присутності в усіх сферах життя людства.

Однією з найдавніших підстав для визначення правового характеру закону є *категорія справедливості*. О. Поклонська говорить про справедливість як правову цінність у контексті співвідношення права та влади. Під справедливістю вона розуміє вимогу рівності, відповідності та відплатності. З огляду на це вказується на ідеальну модель взаємодії влади і права на рівні держави [9, с. 229].

Сьогодні на конституційному рівні відбулося розмежування права і закону. Так, ст. 8 Конституції України передбачає, що в Україні визнається і діє *принцип верховенства права*. Хоча за радянської доби діяв принцип верховенства закону, який полягав у вищій юридичній силі закону над іншими нормативно-правовими актами.

О. Руднева наголошує, що принцип верховенства права належить до «мега-принципів», стандартів прав людини найвищого ціннісного рівня [11, с. 15].

За нормальної взаємодії влади і права, що цілком природно за умов демократичного суспільства і державного ладу, відбувається їх взаємне «притирання» і, більше того, взаємне збагачення. Саме тоді набувають реального значення положення і формули про «правову державу», «верховенство права», «панування права» [6, с. 69–70].

Як справедливо наголошується у науковій літературі, «політичний режим є демократичним тільки в разі, якщо він представляє інтереси широких верств населення. Політична еліта повинна правити в інтересах більшості суспільства, а не для вигоди привілейованої меншості. Демократія виходить з цінності кожної людини, тому прагне до створення цивілізованих умов життя для всіх громадян незалежно від багатства і таланту» [13].

З огляду на це, А. Селіванов щодо демократії ставить акцент на цінності такої категорії, як «народ», пояснюючи, що тільки народ об'єктивно виступає джерелом суверенної влади, коли він за своїми ознаками є цілісним, соціальним організмом і уособлює суспільство (тобто соціальну спільноту людей). А. Селіванов також наголошує, що ставлення держави до народу, його верховної влади в багатьох аспектах фактично нівелюється. Головною причиною такої реальності юридична наука вбачає відсутність правової визначеності влади народу, оскільки конституційна формула – «єдиним джерелом влади і носієм суверенітету в Україні є народ» – не набула реалізації у законодавстві, оскільки вона розглядається не як правовий, а як політичний постулат [12, с. 199].

З огляду на вказане, в юридичній літературі пропонується визначення поняття ціннісно-правових засад демократії – це основоположні ідеї та принципи розвитку державно-правового життя, на яких засновується взаємодія державної влади і суспільства, і які спрямовані, передусім, на визнання людини, її прав і свобод найвищою соціальною цінністю та забезпечення пріоритету інтересів людини над державними. Ці засади стають надійним фундаментом для ствердження і функціонування інших видів цінностей (зокрема, матеріальних), таких як ефективність законодавства, побудова правової держави, відповідальність держави перед особою та суспільством, розподіл влад тощо [4, с. 8].

Таким чином, розглянувши ті явища та категорії, що наповнюють зміст демократії, можна виокремити такі найважливіші з них, як права і свободи людини, народ, правовий закон, верховенство права, мораль, правова культура, справедливість, рівність. Цей перелік не є вичерпним.

Список використаних джерел:

1. Атаманчук Г. Теория государственного управления : курс лекций. – 3-е изд., доп. – М. : ОМЕГА-Л, 2005. – 584 с.
2. Гулиев В. Е. Социалистическая демократия и личные права / В. Е. Гулиев, Ф. М. Рудинский. – М. : Юридическая литература, 1984. – 192 с.
3. Дубровский Д. И. Проблема идеального. – М. : Юрид. лит., 1983. – 316 с.
4. Кабанець О. С. Демократія як явище правової дійсності (теоретико-правовий аналіз) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. – К., 2016. – 182 с.
5. Львова О. Л. Ціннісні орієнтації у праві як фактор утвердження принципу верховенства права в Україні // Верховенство права як принцип правової системи: проблеми теорії: монографія // за ред. Н.М. Оніщенко. – К.: Юрид. літ, 2008. – С. 102-152.
6. Мохонько А. В. Правові та політичні норми в системі соціального регулювання (теоретико-правові аспекти) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. – К., 2012. – 203 с.
7. Оніщенко Н. М. До питання про демократичний правовий розвиток (деякі теоретичні узагальнення) // Право України. – 2013. – № 8. – С. 141–147.
8. Оніщук М. В. Референдна демократія: проблеми конституційної теорії та практики : моногр. – К. : Вид-во Європейського ун-ту, 2009. – 450 с.
9. Поклонська О. Ю. Співвідношення влади і права // Право України. – 2010. – № 4. – С. 225–230.
10. Полякова Т. М. Право и политика. Спецкурс для студентов гуманитарных вузов : учебно-метод. пособ. – Майкоп : Изд-во Адыгейского гос. ун-та, 2001. – 99 с.
11. Руднева О. Міжнародні стандарти прав людини та принцип верховенства права : до проблеми співвідношення правових явищ // Юридична Україна. – 2012. – № 4 (112). – С.

15–19.

12. Селіванов А. О. Щодо розуміння і реалізації конституційних положень «влада народу» // Вісник Конституційної Асамблеї. – 2013. – № 1. – С. 196–211.

13. Швець В. Особливості становлення демократії та впровадження демократичних цінностей в Україні і світі // Віче. – 2010. – № 17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/2183/>.